

TÓDOR IMRE*

Iskolaválasztás kisebbségben szektorközi összehasonlításban (*Székelyföld példája*)

1. BEVEZETÉS

Az iskolaválasztás az oktatás- és nevelésszociológia régre visszanyúló hagyománnyal bíró kutatási területe.¹ Mindenekelőtt az ahhoz társítható társadalmi szelekción mechanizmusok elemzése került intenzíven a társadalomkutatók fókuszába. A neveléstudományi kutatások körében is számtalan részterület elemzi a döntési szituációkat, kiváltképp, amelyek az oktatási rendszer keresztmetszeti elágazást kínáló szelekción pontjain helyezkednek el. Mindezek közül a tanuló és/vagy a szülő iskolaválasztásának tematizálása kiemelt jelentőséggel bír, amely meghatározza az egyén további életét.

A nemzetközi szakirodalom alapján² az iskolaválasztás egyrészt az iskolai minőség ellenőrzésének (társadalmi közérdek), másrészt az

* A szerző középiskolai tanár a csíkszeredai Márton Áron Főgimnáziumban, valamint egyetemi adjunktus a Sapientia EMTE Tanárképző Intézetében. E-mail: imretodor@gmail.com, todorimre@uni.sapientia.ro

¹ Maaz, Kai – Hausen, Cornelia – McElvany, Nele – Bamuert, Jürgen: Stichwort: Übergänge im Bildungssystem. Theoretische Konzepte und ihre Anwendung in der empirischen Forschung beim Übergang in die Sekundarstufe. *Zeitschrift für Erziehungswissenschaft*, 2006/3. 299–327.

² Becker, Rolf: Klassenlage und Bildungsentscheidungen. Eine empirische Anwendung der Wert-Erwartungstheorie. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 52 (3), 2000. 450–474.; Becker, Rolf – Lauterbach, Wolfgang (ed.): *Bildung als Privileg. Erklärungen und Befunde zu den Ursachen der Bildungsungleichheit*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2010.; Harazd, Bea: *Die Bildungsentscheidung. Zur Ablehnung der Schulformempfehlung am Ende der Grundschulzeit*. Münster: Waxmann, 2007.;

individuális szabadságjogok (a családi-individuális érdekek) érvényesítésének az eszközöként deklarálják. Mindazonáltal a fentebb nevesített nemzetközi szakirodalom és az empirikus kutatások kritikus felhangjai szerint a társadalmi egyenlőtlenséget és a társadalmi szegregációt az iskolaválasztásnak sem a társadalmi közérdekű, sem a családi-individuális érdekű eszközének nem sikerült csökkentenie. Sőt, elmélyíti és megerősíti azokat a tendenciákat, holott egy demokratikus társadalmi berendezkedésben az iskolának, mint társadalmi intézménynek a szerepe a társadalmi egyenlőtlenségek kiegyenlítődéésében kellene realizálódnia.

Az utóbbi évtizedben az erdélyi magyar oktatás helyzetéről javarészt olyan elemzések láttak napvilágot, amelyek a magyar nyelvű oktatás kereteit és jövőbeni fenntarthatóságát vizsgálták, kiemelt figyelmet fordítva a magyar nyelvű iskolaválasztás szociológiai és ökonómiai meghatározóira. E kutatások nagyrészt vagy a hivatalos statisztikai és demográfiai adatok tükrében, vagy kvalitatív típusú (általános iskolás tanulók szüleivel, pedagógusaival, intézményvezetőivel készített interjúk mentén), főképp az etnicitással összefüggő tényezők konstellációjába ágyazva hajtották végre elemzéseiket.³ E szerzők, mivel többnyire szőrványban és csupán nyelvi szempontból közelítik meg az adott problémát, az iskolaválasztás kérdésének elemzését az etnikai-szimbolikus mezőre redukálják; bár megemlítik, hogy annak olyan más megjelenési formái is léteznek, mint a hasznosságelv, az oktatás minősége stb. alapján

Kristen, Cornelia: *School choice and ethnic school segregation: Primary school selection in Germany*. Internationales Hochschulschriften, Münster: Waxmann, 2005.; Mayer, Tanja – Koinzer, Thomas: Schulwahl. Grundlegende Theorien und Befunde und einige kritische (Nach-)Fragen. *Engagement*, 32 (3), 2014. 161–173.; Suter, Peter: *Determinanten der Schulwahl. Elterliche Motive für oder gegen Privatschulen*. Wiesbaden: Springer VS, 2013. és stb.

³ Bodó Barna – Márton János: Magyar iskolaválasztás Erdélyben. *Kisebbségkutatás*, 2012/3. 418–472.; Bodó Barna: Magyar fiatalok többségi iskolaválasztása Aradon. *Kisebbségkutatás*, 2013/4. 31–48.; Márton János: Többségi nyelvű iskolaválasztás székelyföldi magyar nemzetiségű diákok körében. *Kisebbségkutatás*, 2013/4. 18–30.; Papp Z. Attila: Az iskolaválasztás motivációi és kisebbségi perspektívái. *Kisebbségkutatás*, 2012/3. 399–417.; Papp Z. Attila: Kisebbségi magyarok oktatási részvételének értelmezési lehetőségei. *Educatio*, 2012/1. 3–23.; Papp Z. Attila: Többségi nyelvű iskolaválasztás kisebbségben, avagy a PISA-adatoktól a Kárpát-medencei diskurzusokig. *Kisebbségkutatás*, 2013/4. 7–17. stb.

meghozott racionális döntések. Az utóbbi szempontok szerinti elemzés nyilván abban az esetben releváns, ha tényleges iskolaválasztásról tárgyalunk, márpedig kutatásunkban az etnikai mozzanat háttérbe szorulásával az elemzésre kiválasztott régióban (Székelyföld) az iskolaválasztás nem tétnélküli, így alkalmas az etnikailag semleges, racionális motivációk szemszögéből való elemzésre.

2. AZ ALAPFOGALMAK ISMERTETÉSE

Jaap Dronkers és Silvia Avram⁴ az Európai Unió országaiban végzett elemzése szerint a felekezeti szektor állami apparátus általi finanszírozási módját illetően négy berendezkedés észlelhető. Románia, ahogyan a többi keleti ortodox vallású ország is, az ún. „szegregált oktatási rendszerhez” tartozik, ahol az állam közvetlenül semmilyen formában nem finanszírozza a nem állami szektorhoz tartozó iskolákat. Ez a megállapítás csak részben állja meg a helyét, hisz az Oktatási Törvény értelmében a nem állami szektorhoz tartozó iskolák is ugyanolyan mértékű támogatásban részesülnek, mint az állami iskolák (vö. 2011. évi 1. Oktatási Törvény 9. cikkelyének 2. bekezdése), amelyet ténylegesen a 2015/2016-os tanévtől léptettek érvénybe. A szerzőpáros szerint ezekben az országokban nincs tradíciója a felekezeti iskoláknak. A megállapítás országos viszonylatban igaznak vélhető, viszont a kisebbségi (magyar) oktatás esetében nem igaz, ugyanis a 20. század első felében számos magyar tannyelvű gimnázium felekezeti iskola működött.

Németországban a magániskoláknak, ahová az egyházi iskolák is tartoznak, két nagy típusát különböztetik meg: helyettesítő (Ersatzschulen) és kiegészítő (Ergänzungsschulen) iskolákat. Akkor beszélhetünk helyettesítő iskoláról (Ersatzschulen), ha az az állami iskolához hasonló képzési szintet és végzettséget nyújtja. Az ott megszerzett oklevél az állami iskolában megszerzettel egyenértékűnek tekinthető. Ebből adódóan a kiegészítő iskolák állami

⁴ Dronkers, Jaap – Avram, Silvia: Mit mutatnak a nemzetközi összehasonlítások az iskolaválasztás és a nem állami iskolák terén Európában? In: Bacsikai Katinka (szerk.): *A felekezeti oktatás új negyedszázada. Tanulmányok Pusztai Gabriella tiszteletére*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó/Debrecen University Press, [2014.] 2017. 97–116.

jogfelügyelet alatt állnak, így nekik is az állami tantervet kell követniük, tulajdonképpen a helyettesítő iskolák alapjaiban megegyeznek az állami iskolákkal.⁵ A legtöbb tartományban azonban különbséget tesznek a „tekintélyes” és a „jóváhagyott” helyettesítő iskolák között. A különbség abban rejlik, hogy míg az előbbi iskolatípus saját maga szervezheti meg az érettségi vizsgát, addig utóbbiak diákjai csak külső vizsgával szerezhetik azt meg. A helyettesítő iskolák a diákok létszámának függvényében az államtól pénzügyi kiegyenlítésben részesülnek, melynek mértéke tartományonként változik. A helyettesítő iskolák további jövedelemforrását a szülők hozzájárulása (a tulajdonképpeni tandíj) teszi ki, mely az alaptörvény értelmében olyan mértékű kell legyen, hogy „a tanuló kiválasztása ne a szülei anyagi helyzete alapján történjen”.⁶

Az összes többi nem állami iskola tulajdonképpeni kiegészítő iskola (Ergänzungsschulen), amelyek az érdeklődők számára olyan képzést és végzettséget ajánlanak fel, amik nem találhatóak meg az állami iskolákban; ebben az értelemben tehát a kiegészítő iskolák a „hiányos” állami oktatási rendszert „egészítik ki”. A kiegészítő iskolába járó diákok a legtöbb esetben – amennyiben teljesítik az állam által előírt és törvényben foglalt iskolakötelezettséget – megszerezhetik az állam által kibocsátott oklevelet. A kiegészítő iskolák a helyettesítő iskoláktól abban térnek el, hogy ők nem részesülnek egyáltalán állami támogatásban, viszonzásképp nem is kell az állami tantervek mentén működniük. A kiegészítő iskola létrehozásához nem szükséges az állami jóváhagyás, csupán be kell jelenteniük megalakulásukat, működésüket, bár például Nordrhein-Westfalen tartomány kivételt képez a fenti előírás alól.⁷

⁵ Avenarius, Hermann: *Die Herausforderung des öffentlichen Schulwesens durch private Schulen. Aktuelle Rechtsfragen in einer angespannten Beziehung*. Frankfurt: GEW, 2011.

⁶ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949 (BGBl. S. 1), zuletzt geändert durch Artikel 1 des Gesetzes vom 23.12.2014 (BGBl. I S. 2438). 7. cikkely 4. bekezdése <https://www.bundestag.de/bundestag/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz/gg/01/245122> (Megtéktetés: 2018.11.17.)

⁷ Pusztai Gabriella: *Iskola és közösség. Felekezeti középiskolák az ezredfordulón*. Budapest: Gondolat, 2004.

Magyarország Dronkers és Avram elemzése alapján azon országok közé tartozik, ahol a felekezeti szektor enyhe támogatásban részesül. A felekezeti szektort azok a tanulók választják, akiknek a családi háttere vegyes, és a választási motívumoknál az iskola „minőségi” mutatói nem játszanak elsődleges szerepet, annál inkább a „specifikus iskolai filozófia” mentén döntenek. Pusztai és Bacskai megállapításai szerint azt mindig az adott „Sitz im Leben”-ben kell vizsgálni.⁸ Európában a felekezeti iskolák – ahogyan Székelyföldön is – kevésbé a teljesítményorientáltak, annál inkább a vallási, tradicionális és közösségi értékek teremtésében és továbbadásában legitimáltak.⁹

A kutatásunkban elemzett iskolaválasztás kérdése lényegesen ott tér el a korábbi erdélyi magyar iskolaválasztási kutatásoktól, hogy egyrészt kvantitatív típusú, másrészt középiskolás tanulók körében, harmadrészt etnikailag semleges környezetben (csak magyar iskolák között) végzett felmérés. A kutatás külön specifikumát adja az is, hogy a megvizsgált magyar tannyelvű iskolák valamely felekezethez tartozó intézmények, és a hozzárendelt nem felekezeti iskolák tanulóinak iskolaválasztási determináns ismérveit hasonlítja össze. Ugyanakkor a kutatás nemcsak abból a perspektívából tér el a korábbiaktól, hogy az erdélyi magyar közösség számára Trianon után a felekezeti intézmények jelentették az anyanyelven való tanulás elsődleges terepét, hanem a kérdés mai aktualitása miatt is: megosztják-e az iskolaválasztók táborát ezek az intézmények, vagy inkább gazdagítják? A szektorközi kutatás igénye a 20. század közepén került előtérbe, aminek magyarázata elsősorban közgazdasági (befektetés-megtérülési ráta) és oktatáspolitikai okokra vezethető vissza.

A kisebbségi és a felekezeti oktatással foglalkozó kutatások optikája, kérdésfelvetései, kutatásmódszertana egyre finomodik, s a kutatások eredményei egyre pontosabb megállapítások megfogalmazásához segítik hozzá az oktatáspolitikai döntéshozókat. Mindezek ellenére a legnagyobb magyar és egyben felekezeti középiskolás tanulói bázist tömörítő székelyföldi régióban (kiváltképp Hargita és Kovászna megyékben) eddig még nem született empirikus

⁸ Pusztai Gabriella – Bacskai Katinka: A PISA és a fenntartói sokszínűség. *Educatio*, 2015/2. 39–49.

⁹ Dronkers – Avram, 2017.

jellegű kutatás, szemben a partiumi térséggel, ahol mind Pusztai Gabriella,¹⁰ mind Frigy Szabolcs-István¹¹ jelentős tudományos érdeklődést kiváltó felekezeti oktatáskutatást hajtott végre. Ebből adódóan kutatásunk szükségszerű és hiánypótló is egyben, melyet a többszoros magyar megyék, etnikailag semleges, sajátos koncepcionális keretei közt kívánunk elemezni.

Romániában a felekezeti oktatás működését az 1/2011-es számú oktatási törvény szabályozza, mely hárompillérű – állami, magán és felekezeti – oktatási formát említ (2011. évi 1. Oktatási Törvény 1. cikkely; 9. cikkely 2. bekezdése). Továbbá megkülönböztet vokacionális (tehetségpótló) és felekezeti oktatást, viszont nem tisztázza a köztük rejlő tartalmi különbséget. A felekezeti (teológiai) iskolák vokacionális rendszerben működnek, így egy kategóriába tartoznak a katonai, sport, művészeti és pedagógiai iskolákkal (2011. évi 1. Oktatási Törvény 31. cikkely 1. bekezdésének c) pontja), melyek tulajdonképpeni célja a hivatás ápolása és a tehetség gondozása. A nyugati mintához a felekezeti fogalomhasználat közelít, amely a magániskolákkal van egy kategóriában (lásd például Németország, Ausztria stb.), mint olyan iskolatípus, amelyet bármilyen nonprofit szervezet létrehozhat és működtethet, ha a Romániai Közoktatás Minőségét Biztosító Ügynökség (ARACIP) jóváhagyja (2011. évi 1. Oktatási Törvény 60. cikkelyének 4. bekezdése).

Ahogy Romániában nem létezik egy intézményesített formában önálló kisebbségi oktatás, úgy nem létezik sem azon belül, sem azzal párhuzamosan, sem azon kívül önállóan mondható felekezeti oktatás. Papp Z. Attila szerint a kisebbségi oktatás – és véleményünk szerint azzal párhuzamosan a felekezeti oktatás is – csakis „laza hálózatként”, mintsem a romániai oktatási rendszer alrendszeréként értelmezhető.¹² Így tehát a Romániában működő felekezeti oktatás

¹⁰ Pusztai Gabriella: A társadalmi tőke szerepe a határon túli felekezeti középiskolások iskolai pályafutásának alakulásában. *Protestáns Szemle*, 2004/3. 40–62. és *A társadalmi tőke és az iskola*. Budapest: Mandátum Kiadó, 2009.

¹¹ Frigy Szabolcs-István: *A Partiumi magyar tannyelvű felekezeti iskolák vizsgálata a hozzáadott érték és társadalmi mobilitás tükrében*. Kolozsvár, 2014. [Doktori értekezés, kézirat]

¹² Papp Z. Attila – Márton János: Oktatásügy. In: Bárdi Nándor – Éger György (szerk.): *Magyarok Romániában, 1990–2015. Tanulmányok az erdélyi*

felemás helyzetben van, hiszen egyrészt állami fennhatóság alatt, állami finanszírozásból működik, központilag meghatározott tantervvel; másrészt az intézmények a lehetőségekhez képest igyekeznek sajátos intézményi kultúrát megvalósítani. Ezt a bonyolult egyházi és állami kapcsolatot részleteiben külön protokollszerződések szabályozzák (vö. Protokollszerződés, 2015). Bár finanszírozási szempontból elenyésző a különbség a nem felekezeti és a felekezeti iskolák között, addig működésükben, belső (iskolai) légkörükben, nevelési koncepcióikban jelentős különbségek lehetnek. Megkülönböztető tényező az iskola alapítása, azaz, hogy annak létrehozását milyen szervezet, egyház, jogi vagy magánszemély kezdeményezte.¹³

Tehát amikor a felekezeti fogalmat használjuk, akkor azt ebben a sajátos konceptuális keretrendszerben értjük, amely nem azonos a magyarországi és a nyugat-európai fogalomhasználattal. Az elemzésünkbe bevont iskolák típusaikban (elméleti és vokacionális), és nem fenntartóikban különböznek. A nem felekezeti iskolák alatt az állami elméleti líceumokat, míg a felekezeti iskolák alatt a magyar történelmi egyházak védnökségével működő állami vokacionális (teológiai szakirányú) líceumokat értjük. Az egyházi iskolák hivatalos elnevezésében is a „teológiai líceum”, „vokacionális líceum” fogalom szerepel. Ugyanakkor többről van szó, mint amit az angolszász „faith-based school” kifejezés jelöl, amely alatt az egyházi szellemiségben szocializáló iskolákat értik.¹⁴

magyarságról. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2017. 341–373.

¹³ Frigy Szabolcs-István: A felekezeti iskolák hozzáadott értékének vizsgálata Romániában. In: Hatos Pál (szerk.): *PhD-konferencia 2013*. Debrecen: Balassi Intézet – Márton Áron Szakkollégium, 2013. 324–331.

¹⁴ Oldfield, Elizabeth – Hartnett, Liane – Bailey, Emma: *More than an educated guess: Assessing the evidence on faith schools*. London: Theos, 2013.

3. A MÓDSZERTAN

Kutatásunk célcsoportját a székelyföldi felekezeti és a hozzá illesztett nem felekezeti 9. és 11. osztályos tanulói (ISCED 2-3) képezik. Azért végeztük a felmérést e két évfolyamon, mert ők reprezentálják a középiskola alsó és felső szakaszába belépőket. Romániában a tanulók a 8. osztály után kezdik meg középiskolai tanulmányaikat, amelynek alsó közép szintjét a kötelező szakasz (9–10. osztályok), majd a felső középfokát a nem kötelező szakasz (11–12. osztályok) képezi. Másrészt a kilencedikes diákok kikérdezése egy évvel korábban (a 8. osztály folyamán) már megtörtént az akkori aspirációik tekintetében,¹⁵ ugyanakkor az akkori döntés mechanizmusa még elevenen él bennük, így a belépők motivációit, igényeit és elvárásait egyaránt mérni tudjuk.

Kutatásunkat Székelyföldön végeztük el, ugyanis ez a régió a tömbmagyar megyéket tömöríti magába, mind a partiumi, mind a szórvány régióktól eltérően egy jól elkülönülő területi-társadalmi egységet alkot. E régióban az iskolaválasztás etnikailag semleges környezetben zajlik. Többlépcsős, csoportos mintavételt alkalmazunk.

Az első lépcsőben a három székelyföldi megyében (Hargita, Kovászna és Maros) fellelhető magyar történelmi egyházak védnöksége alatt működő felekezeti iskolák mind bekerültek a mintavételi keretbe, s ehhez nem felekezeti iskolapárokat illesztettünk. A nem felekezeti iskolák kiválasztását és annak a felekezetihez történő hozzáillesztését úgy végeztük el, hogy a székhely településtípusa és tanuló-társadalmuk társadalmi helyzetére vonatkozó mutatók hasonlóak legyenek.¹⁶ Az előzetes tereptapasztalat mellett mindehhez jó alapul szolgált az iskolai bemeneti és kimeneti tanulmányi eredmények, teljesítmények alapján felállított hivatalos országos szintű „rangsorolás”. Így összesen 14 iskola került

¹⁵ Hargita megyében a felmérést a Hargita Megyei Tanfelügyelőség megbízásából a Hargita Megyei Pszichopedagógiai Tanácsadó Központ végzi. Az utóbbi tíz év felméréseinek az adatbázisát a rendelkezésünkre bocsátották.

¹⁶ Pusztai, 2009.

kiválasztásra: hét felekezeti (két római katolikus, négy református és egy unitárius iskola) és hét nem felekezeti.¹⁷

A mintavétel második lépcsőjében az iskolákon belül a tanulók kiválasztását hajtottuk végre. A 9. és a 11. osztályos évfolyamok tanulói körében teljes körű kérdőíves lekérdézetést végeztünk. Az alapsokaság 2.157 fő, a válaszadók száma pedig 1.927 fő volt, így a célesoport 89,33%-át sikerült elérnünk.¹⁸ A lekérdézetésre 2018. április 16.–2018. május 23. között került sor papíralapú kérdőív formájában.¹⁹ A SIC-CSC²⁰ 2018 című adatbázisunkat az SPSS 23.0 statisztikai programcsomag segítségével rögzítettük és dolgoztuk fel.

A klasszikus kulturális reprodukciós elméletek,²¹ valamint a racionális döntések elméletének boudoni teóriája²² – a családi háttér elsődleges és másodlagos hatásai – alapján azt feltételezzük, hogy a tanulók iskolaválasztásánál is a szocio-ökonómiai háttér tendenciái érvényesülnek. Azt feltételezzük, hogy a tanulók családi háttere szerint differenciálni lehet a megválasztott iskola típusát, esetünkben a felekezeti vagy a nem felekezeti szektort. Korábbi empirikus

¹⁷ Lekérdézetésünk tanévében (2017/2018) a 2015-ben létrehozott marosvásárhelyi II. Rákóczi Ferenc Római Katolikus Gimnázium nem „létezett” (megvonták a működési engedélyét), így nem kerülhetett be a mintánkba. A 2018/2019-es tanévtől újból rendelkezik működési engedéllyel.

¹⁸ Gyakorlatilag a napi hiányzókon kívül, ami átlagosan osztályonként 2–3 tanulót jelentett, mindenki kitöltötte a kérdőívet.

¹⁹ Kérdőívünk összeállításakor – főképp az iskolaválasztás motívumait vizsgáló kérdéseknél – figyelembe vettük az interjúk mentén készített tanulmányok (vö. Bodó – Márton, 2012. 418–472.), valamint a Hargita Megyei Pszichopedagógiai Tanácsadó Központ évente kérdőíves formában lekérdézetett tanulók és szülők iskolaválasztás kapcsán közzétett hivatalos jelentéseit, valamint a 2015-ben Hargita megyében végzett pilot kutatásunk alapjául szolgáló eredményeinket, tapasztalatainkat.

²⁰ Székelyföldi szektorközi összehasonlítás. *Székegyföld* rövidítése: SIC. A *szektorközi összehasonlítás* angol elnevezése cross-sectoral comparison, amelynek rövidítése: CSC.

²¹ Bourdieu, Pierre: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 1999. 156–177. és mások

²² Boudon, Raymond: *L'inégalité des chances. La mobilité sociale dans les sociétés industrielles*. Paris: Colin, 1973.; *Education, opportunity and social inequality: changing prospects in Western society*. New York: Wiley, 1974. és Boudon, Raymond: *Beiträge zur allgemeinen Theorie der Rationalität*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2013.

kutatásaink eredményeire,²³ valamint a térségben végzett, a témánk szempontjából relevanciával bíró empirikus kutatási eredményekre²⁴ támaszkodva azt feltételezzük, hogy a felekezeti szektort az alacsonyabb, míg a nem felekezeti szektort a magasabb szocio-ökonomiai háttérrel rendelkező családok gyermekei választják.

Mіндеzt azzal a teoretikus megállapítással egészítettük ki,²⁵ miszerint azt az adott országra, térségre jellemző kontextuális valóságban kell vizsgálni. Márpedig Romániában, a kontinentális rendszerhez hasonlóan működő klasszikus, állami középiskolai (líceumi) szektorban erős szelekciós mechanizmus érvényesül, ahol a cél a magas teljesítmény elérése. Így a felekezeti szektor abból a társadalmi milióból érkező tanulói bázist öleli fel, akiket a nem felekezeti szektor alacsonyabb iskolai teljesítményükből adódó jellemzői miatt nem tud sikerre vinni.

4. AZ EREDMÉNYEK

A *kik* (mely tanulói csoport) választják a felekezeti és a hozzáillesztett nem felekezeti középiskolákat²⁶ kérdés megválaszolását, mely a középiskolások társadalmi összetételét

²³ Tódor Imre: A középiskola-választási döntés mechanizmusai a felekezeti intézményekbe jelentkezők körében. In: Bodó Barna – Szoatak Szilvia (szerk.): *Fiatal tudomány – tudományunk fiataljai a Kárpát-medencében. Határhelyzetek IX.* Budapest: Külgazdasági és Külügyminisztérium, 2017. 417–438.; A középiskolás tanulók iskolai eredményesség-vizsgálata szektorközi összehasonlításban Hargita megyében. In: Bodó Barna – Szoatak Szilvia (szerk.): *Diszciplínák találkozása – nyelvek és kultúrák érintkezése. Határhelyzetek XI.* Budapest: Külgazdasági és Külügyminisztérium, 2018. 131–154. és A felekezeti és a nem felekezeti középiskolát választó tanulók jellemzőinek vizsgálata Hargita megyében. In: Kolumbán Vilmos József (szerk.): *A reformáció öröksége. Egyháztörténeti tanulmányok.* Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek 24. Kolozsvár: Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, 2018. 616–629.

²⁴ Vita Emese: Az iskolaválasztás és a továbbtanulási aspirációk társadalmi-gazdasági meghatározottságai az erdélyi magyar középiskolások körében. In: Bodó Barna – Szoatak Szilvia (szerk.): *Fiatal tudomány – tudományunk fiataljai a Kárpát-medencében. Határhelyzetek IX.* Budapest: Külgazdasági és Külügyminisztérium, 2017. 439–462.

²⁵ Vö. Pusztai – Bacsikai, 2015.

²⁶ A továbbiakban a *nem felekezeti* kifejezést használom, de alatta értelemszerűen csak a mintába bekerült – felekezeti iskolákhoz illesztett – tanintézményekre utalok.

hivatott bemutatni, először egy általános keret felvázolása, majd annak kibontása mentén – meghatározó, alapvető jellemvonások által – ismertetjük. A tanulók válaszai alapján az alábbiakban, az 1. táblázattal kívánjuk bemutatni a mintánkba bekerült felekezeti és a hozzá illesztett nem felekezeti iskolákba jelentkező tanulók alapvető jellemzőit. Olyan mutatókat emeltünk ki, amelyek a tanulók származási családjának hagyományos tőkeforrásaira és háttérváltozóira (gazdasági-, társadalmi-, kulturális tőke, település, korábbi iskola típusa stb.) világítanak rá.

1. táblázat: A felekezeti és a nem felekezeti iskolákat választó tanulók jellemzői (% , átlag); (N=1912)

		<i>felekezeti</i>	<i>nem felekezeti</i>	<i>szign. szint</i>
falun él		57,4	45,2	***
kollégista		16,9	12,4	***
állami iskolából érkezett		85,5	96,8	***
szülők iskolázottsága	felsőfokú végzettségű apa	21,7	37,2	***
	felsőfokú végzettségű anya	31,3	48,9	***
szülők foglalkozási státusa	magas státusú apa	31,4	40	***
	magas státusú anya	41,6	50,5	***
család tulajdonában levő könyvek száma (500 fölötti)		10,6	21,6	***
a szülők vallásos kisközösség aktív tagjai		17,8	13,5	**
saját környezetében élőkhez viszonyítva jobban élnek		26,9	31,8	***
család objektív anyagi helyzete (átlag)		6,42	7,03	***
szülők olvasottsága (átlag) ²⁷	apa	2,26	2,40	**
	anya	2,64	2,82	***

Forrás: SIC-CSC 2018; egyéni számítás.

Chi-négyzet próba; varianciaanalízis. Megj.: * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$.

²⁷ A négyfokú skála értékei: 1 – soha, 2 – ritkán, 3 – gyakran, 4 – nagyon gyakran.

4.1 A tanulók szüleinek demográfiai háttere

A mintánkba – ahogyan azt a módszertani fejezetünkben már részletesen ismertettük – bekerült 14 iskola 80 osztályába jelentkező tanulóinak nemi megoszlása: 61%-uk lány és 39%-uk fiú. Az országos statisztikai hivatal adatbázisából referenciaként megvizsgáltuk a három megye 2015/2016-os tanévben elméleti irányú beiskolázott tanulóinak nemi megoszlását, és azt találtuk, hogy 59%-uk (8.349 fő) lány és 41%-uk (5.864 fő) fiú (INS, TEMPO-Online, SCL103F), ez az eredmény a mintánkban részt vevő iskolák tanulóinak nemi megoszlásával nagyban megegyezik. Az erdélyi szakiskolába jelentkező tanulók körében végzett kutatások (2013/2014-es tanév adatfelvételei) is arról számolnak be, hogy a fiúk nagyrészt a szakközépiskolába kerülnek, amit a fiúk önszelektív mechanizmusával magyaráznak.²⁸

Fontos tényező a diákok állandó lakhelye, ugyanis a vidéki diákok iskoláztatása és felzárkóztatása minden, de kiváltképp a felekezeti tanintézmény esetében kiemelt fontosságú.²⁹ A megkerdezett felekezeti iskolát választó diákok több mint a fele (57,4%) él falun, míg a nem felekezeti iskolát választók kevesebb mint a feléről (45,2%) mondható el mindez, így szignifikáns eltérést találtunk ($\chi^2 = 26,492$; $df=1$, $p=0,000$). A felekezeti iskolát választó tanulók körében ez magas aránynak számít, hisz a tanintézmények városban találhatóak, amely alól a gyimesfelsőlaki iskola mint vidéki település képez kivételt. Településtípusok szerinti bontásban a mintánkban szereplő 14 iskola közül hat megyeszékhelyen, hat városban és kettő vidéken található.

A városi felekezeti iskolába járó vidéki tanulók 17%-a a tanév folyamán kollégiumban tartózkodik, 37%-a naponta ingázik és 2,5%-a albérletben, rokonoknál lakik. Ezzel szemben a városi nem felekezeti vidéki tanulók csupán 12%-a kollégista, a naponta ingázók száma is szignifikánsan alacsonyabb (31%), míg az albérletben, rokonoknál lakók száma (4,5%) szignifikánsan magasabb ($\chi^2 = 22,713$; $df=4$, $p=0,000$). Például a csíkszeredai (megyeszékhely)

²⁸ Gergely Erzsébet: Az erdélyi magyar szakiskolások társadalmi háttere. In: Pletl Rita (szerk.): *Anyanyelvoktatás. A magyar tannyelvű szakközépfiskolai oktatás helyzete*. Kolozsvár: Ábel Kiadó, 2015. 97–111.

²⁹ Pusztai, 2009.

római katolikus iskola (N=164) esetében a tanulók 64,6%-a vidéki, aminek az a magyarázata, hogy a várost körülvevő csíki falvak lakói többségében római katolikus vallásúak, így ők képezik az iskola potenciális célcsoportját. Míg a hozzá illesztett, ugyanabban az épületben található, nem felekezeti iskola tanulói (N=328) esetében mindez csak 44,8%-ra tehető, tehát a tanulói társadalmuk nagyobb része (55,2%) városi diákokból verbuválódott. Eredményeink a korábban erdélyi magyar református iskolák körében végzett kutatások eredményeivel összhangban vannak,³⁰ ahol szintúgy a református iskolás tanulók szignifikánsan magasabb arányban éltek tanulmányi idejük alatt kollégiumban.

A továbbiakban arra voltunk kíváncsiak, hogy mely tényezők járultak hozzá, hogy a tanulók lakóhelyüktől eltérő településen járjanak iskolába. A válaszadók több mint kétharmada (68,8%-a) a „*lakhelyemen nincs középiskola*” opciót jelölte be, ami szignifikáns eltérést ($\chi^2 = 3,391$; $df=1$, $p=0,038$) is mutatott szektorközi összehasonlításban. Korábban láthattuk, hogy a felekezeti iskolát választó tanulók nagy arányban vidékről származnak, így e kérdésnél is visszaköszönt a szektorközi különbség (felekezeti: 72%, nem felekezeti: 66,6%). Második leggyakrabban előforduló opciót a „*lakhelyemen van középiskola, de gyenge az oktatás színvonala*” képezte (19%), mely szintén szignifikáns eltérést ($\chi^2 = 10,055$; $df=1$, $p=0,001$) mutatott (felekezeti: 14%, nem felekezeti: 22%). Azt látjuk, hogy a nem felekezeti iskolát választó tanulók e csoportja az oktatás színvonalát tartja a legfontosabbnak.

A felekezeti iskolák elemzése kapcsán egy másik érdekes kérdés a felekezeti hovatartozásának a ténye. Frigy a szakirodalom alapján hangsúlyozza, hogy ezekben az iskolákban erősebb szervező ereje van a vallásgyakorló közösséghez való tartozásnak, mint a társadalmi hovatartozásnak.³¹ A mi mintánkban szereplő két római katolikus iskola tanulóinak felekezeti hovatartozása homogén (96,5%-ban római katolikusok), szemben a protestáns középiskolákkal, ahol – nyilvánvalóan itt is dominál a felekezeti hovatartozás – a felekezeti megoszlás heterogénebb ($\chi^2 = 418,843$; $df=10$, $p=0,000$). A négy

³⁰ Vö. Brassai László – Bustya János: *Jelentés a veteményszerűségről. Hozzáadott értékek a református felekezeti iskolában*. Kolozsvár: Erdélyi Református Egyházkerület, 2014.

³¹ Frigy, 2014.

református iskola tanulóinak 59%-a református, 33%-a római katolikus, 6%-a unitárius és 2%-a más felekezetű. A kézdivásárhelyi református iskola tanulóinak a felekezeti összetétele a legellentmondóbb, ugyanis 73,5%-a római katolikus, és csupán 24%-a református és 2,5%-a más felekezetű.³² A legheterogénebb az egyetlen (székelykeresztúri) unitárius iskola, ahol a megkérdezett tanulók 49%-a unitárius, 35%-a református, 13%-a római katolikus és 3% más felekezetű (ortodox, evangélikus, baptista stb.).³³

4.2 A tanulók szüleinek iskolázottsága és foglalkozási státusa

Szektorközi összehasonlításban azt mondhatjuk, hogy a nem felekezeti iskola inkább a magasabb iskolázottságú szülők (mind az apák, mind az anyák tekintetében) gyerekeit vonzza. A továbbiakban a szülők legmagasabb iskolai végzettségét a tanulók felvételi eredményeivel vetettük össze és szignifikáns eltérést találtunk ($p=0,000$). A szülők iskolai végzettségével párhuzamosan nő a tanulók középiskolai felvételi átlaga is. A két változó közti korreláció közepes pozitív irányú és szignifikáns (apa: $r=0,263$; $p=0,000$. anya: $r=0,284$; $p=0,000$), azaz lineáris kapcsolat tételezhető.³⁴

Az anyák iskolai végzettsége mindkét szektorban magasabb, valamint jóval több a diplomás és kevesebb az alacsony végzettségű szülő, viszont az összehasonlítás alapján a felekezeti szektorban magasabb az alacsony (általános iskola, szakiskola) – mind az anyák,

³² A 2011-es népszámlálási adatok szerint Kézdivásárhely felekezeti megoszlása a következő: református 20,14%, unitárius 0,60%, római katolikus 69,26% és 10%: más/NV/felekezeten kívüli.

Forrás: <http://nepszamlalas.adatbank.transindex.ro/?pg=felekezeti&id=28> (saját számítás). (Letöltés ideje: 2019.01.18). Ennek tükrében már nem meglepő a református iskola tanulóinak fentebb jelzett felekezeti megoszlása.

³³ A 2011-es népszámlálási adatok szerint Székelykeresztúr felekezeti megoszlása a következő: református 46,23%, unitárius 33,53%, római katolikus 13,03% és 7,21%: más/NV/felekezeten kívüli. (Letöltés ideje: 2019.01.18)

Forrás: <http://nepszamlalas.adatbank.transindex.ro/?pg=felekezeti&id=230> (saját számítás).

³⁴ A korrelációs együttható lehetséges értékeit Sajtos – Mitev (2007: 205) alapján használjuk: $r=1$ (-1): tökéletes pozitív (negatív) kapcsolat; $r=0,7 - 1$ (-0,7 - -1): erős pozitív (negatív) kapcsolat; $r=0,2 - 0,7$ (-0,2 - -0,7): közepes pozitív (negatív) kapcsolat; $r=0,2 - 0$ (-0,2 - 0): gyenge pozitív (negatív) kapcsolat; $r=0$: nincs lineáris kapcsolat.

mind az apák tekintetében – végzettségű szülő (vö. 2. táblázat). A felekezeti szektorban az apák legnagyobb része szakközépiskolai (érettségivel vagy anélküli) végzettséggel rendelkezik, az anyák viszont nagy arányban felsőfokú, majd gimnáziumi (érettségivel) végzettséggel. A nem felekezeti szektorhoz tartozó tanulók szülei – mind az apák (37,2%), mind az anyák (48,9%) tekintetében – legmagasabb arányban a felsőfokú iskolai végzettségű kategóriához tartoznak.

2. táblázat: A szülők legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlása szektorközi összehasonlításban (sorszázalék, N=1912)

	általános iskola		szakmunkásképző, szakiskola érettségi nélkül		szakközépiskola, szaklíceum érettségivel		gimnázium érettségivel		felsőfokú végzettség	
	apa	anya	apa	anya	apa	anya	apa	anya	apa	anya
nem felekezeti	3,0	4,0	19,8	10,7	26,2	17,2	13,8	19,2	37,2	48,9
felekezeti	5,4	8,5	27,9	17,6	30,5	19,3	14,5	23,3	21,7	31,3
teljes minta	3,9	5,6	22,9	13,3	27,8	18	14,1	20,7	31,5	42,4

Forrás: SIC-CSC 2018; egyéni számítás.

Szignifikáns a Chi-négyzet próba alapján: apa ($\chi^2=56,065$; $df=4$, $p=0,000$); anya: ($\chi^2=68,990$; $df=4$, $p=0,000$).

Megj.: A vastagon szedett értékek arra utalnak, hogy a táblázat azon cellájába jóval többen kerültek, mint amennyi véletlen elrendeződés esetén várható lett volna (Adj. Stand. Res.: $\geq 2,0$).

A szülők iskolai végzettsége és a lakóhely településtípusa közti összefüggés is szignifikáns (apa: $\chi^2=191,653$; $df=6$, $p=0,000$; anya: $\chi^2=189,651$; $df=6$, $p=0,000$), ahol a megyeszékhelyi és a városi tanulók szülei inkább felsőfokú, míg a falusi tanulók szülei az elvárttól magasabb arányban (Adj. Stand. Res.: $\geq 2,0$) közép- és alacsony végzettséggel rendelkeznek. Tehát itt is jelentkeznek a területi előnyök-hátrányok, amit a közoktatás alsó szintjein konstruálódó egyenlőtlenségeket az iskolának nehéz kiküszöbölnie. Ugyanezt láthatjuk a szülők foglalkozási státusánál, ami kapcsolatban áll az iskolai végzettséggel, valamint a területi előny-hátránnyal.

3. táblázat: A szülők legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlása a tanulók felvételi átlaga szerinti összehasonlításban (átlag, N=1912)

<i>apa iskolai végzettsége</i> ³⁵	<i>felvételi átlag</i>	<i>szórás</i>	<i>anya iskolai végzettsége</i>	<i>felvételi átlag</i>	<i>szórás</i>
alapfokú	7,87	1,08	alapfokú	7,75	1,11
középfokú	8,27	0,93	középfokú	8,20	0,97
felsőfokú	8,56	0,86	felsőfokú	8,53	0,84
összesen	8,26	0,99	összesen	8,26	0,99

Forrás: SIC-CSC 2018; egyéni számítás.

Varianciaanalízissel ellenőrizve.

Megj.: $p \leq 0,001$.

A szülők foglalkozási státusának (ISEI-Status: „International Socio-Economic Index of Occupational Status”) mérésére két kérdést is alkalmaztunk a kérdőívünkben. Egyrészt egy nyitott kérdés, másrészt egy zárt típusú kérdés formájában, ahol a tanulónak a felsorolt 10 változó közül azonosíthaták szülei aktuális, a valóságban és nem feltétlenül a végzettség szerint betöltött munkahelyi pozícióját. A tanulók nyitott kérdésre adott válaszait a zárt típusú kérdéseivel vetettük össze, majd azokból az olvasott szakirodalom alapján három foglalkozási státus csoportot alkottunk: alacsony, közepes és magas.³⁶

A szülők foglalkozási státusát illetően is – az iskolai végzettséghez hasonlóan – érzékelhető a szektorközi eltérés, ugyanis a nem felekezeti tanulók szülei magasabb státusú foglalkozásokat töltenek be mind az apák, mind az anyák tekintetében (apák esetében felekezeti: 31,4%, nem felekezeti: 40%; anyák esetében felekezeti: 41,6%, nem felekezeti: 50,5%). Ahogyan az iskolázottság tekintetében az anyák kvalifikáltabbak, úgy a munkahelyi státust illetően is az anyák nagyobb arányban tartoznak a magasabb

³⁵ Alapfokú végzettség: 8 osztály, szakiskola érettségi nélkül; középfokú végzettség: szakliceum, liceum – érettségivel; felsőfokú végzettség: poszliceum, egyetem (BA, MA, PhD).

³⁶ Ganzeboom, Harry B. G. – Graaf, Paul M. de – Treiman, Donald J: A Standard International Socio-Economic Index of Occupational Status. *Social Science Research*, 21, 1992. 1–56.

pozíciókat betöltők körébe. Azt láthatjuk, hogy a felekezeti iskolát választó tanulók szülei szignifikánsan az alacsonyabb státusú foglalkozást betöltők csoportjából származnak. A három kialakított fő csoporton belül azt találtuk, hogy a munkanélküliek csoportja tekintetében is a felekezeti szektor (mind az apák, mind az anyák tekintetében) van felülreprezentálva, továbbá a szakmunkás csoport tekintetében nincs szektorközi eltérés. A vezető diplomás és a beosztott diplomás csoport pedig a nem felekezeti iskolába járó tanulók szülei esetében szignifikánsan magasabb.

4. táblázat: A szülők munkahelyi státusa szektorközi összehasonlításban (sorszázalék, N=1907)

	alacsony státusú csoport		közepes státusú csoport		magas státusú csoport	
	apa	anya	apa	anya	apa	anya
nem felekezeti	4,5	8,7	55,5	40,8	40	50,5
felekezeti	8,1	15,6	60,5	42,8	31,4	41,6
teljes minta	5,8	11,2	57,4	41,5	36,8	47,2

Forrás: SIC-CSC 2018; egyéni számítás.

Szignifikáns a Chi-négyzet próba alapján: apa ($\chi^2 = 21,268$; $df=2$, $p=0,000$); anya: ($\chi^2 = 26,743$; $df=2$, $p=0,000$).

Megj.: A vastagon szedett értékek arra utalnak, hogy a táblázat azon cellájába jóval többen kerültek, mint amennyi véletlen elrendeződés esetén várható lett volna (Adj. Stand. Res.: $\geq 2,0$).

A munkanélküliek aránya elég alacsony (1,5%) a mintába bekerült tanulók szülei körében, ugyanis az Országos Munkaerő Felmérés (LFS) adataira alapján 2017-ben Romániában a 15–64 éves népesség körében mindez 4,9% volt, míg a magyar népesség körében mindez csak 4,4%, ami az ezredforduló után stagnál.³⁷ Itt a munkanélküli nem az inaktív státusra utal, azt az adatbázis külön kezeli. Az adatbázis továbbá különbséget tesz a formális és az informális foglalkoztatott szegmens között, és a népesség javarésze a formális szektorban

³⁷ Az Országos Statisztikai Hivatal oldalán megtekinthetők mind az aktuális, mind a korábbi évek (1996-tól) adatai román és angol nyelven egyaránt. A kutatás neve Labor Force Survey, románul Ancheta Forței de Muncă în gospodării, melynek rövidítése: AMIGO. [<http://www.insse.ro/cms/en/content/romanian-labour-force-employment-and-unemployment-2017-romanian>] (Megtekintés: 2018. július 23.)

dolgozik. Nagyon alacsony a mezőgazdaságban dolgozók aránya, ami az erdélyi magyar népesség körében az országos átlaghoz viszonyítva is alacsonyabb (18,4%), holott a falusi környezet indikálná azt. Mintánkban az apák mindössze 6,75%-a dolgozik mezőgazdaságban. Továbbá az országos átlaghoz képest a mintánkban szereplő tanulók szüleinek nyugdíjas státusú aránya is elég alacsony (2,5%).

4.3 A tanulók szüleinek kulturális tőkéje (könyvolvasás)

A továbbiakban az anya, apa, testvér és a tanuló szépirodalmi olvasási szokásaira kérdeztünk rá. A tanulóknak egy négyfokú skálán (1 – soha; ... 4 – nagyon gyakran) kellett családtagjaik olvasási szokásait értékelniük. Mindegyik családtag esetében ezt átlagon felüli (2 fölötti) értékkel látták el. Általánosan elmondható, hogy az anyák többet olvasnak, mint az apák, és a diákok a felekezeti szektor esetében többet olvasnak, mint a szülők, a nem felekezeti szektor esetében csak az apáknál, amely a tanulói státuszukból is fakad. Ez megfelel a szakirodalomban leírt eredményeknek,³⁸ ahol az anya olvasási szokásának tulajdonítanak erősebb hatást a gyerek olvasási szokásaira. A testvérek is, mivel még tanulói státusszal rendelkeznek, a felekezeti szektor esetében a tanuló és a szülőknél is magasabb, a nem felekezeti szektor esetében pedig a tanuló és az anya olvasási értékei között helyezkednek el.

5. táblázat: A család olvasási szokásai szektorközi összehasonlításban (átlag; N=1905)

	<i>felekezeti</i>		<i>nem felekezeti</i>		<i>szign. szint</i>
	<i>átlag</i>	<i>szórás</i>	<i>átlag</i>	<i>szórás</i>	
tanuló	2,72	0,85	2,78	0,83	NS
apa	2,26	0,90	2,40	0,90	**
anya	2,64	0,90	2,82	0,86	***
testvér	2,80	1,17	2,68	1,09	*

Forrás: SIC-CSC 2018; egyéni számítás.

Varianciaanalízissel ellenőrizve.

Megj.: NS = nem szignifikáns; * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$.

³⁸ Pusztai, 2009.; Papp Z., 2012a

Szektorközi összehasonlításban pedig azt látjuk, hogy a nem felekezeti iskolába járó tanulók szülei (mind az anyák, mind az apák tekintetében) és testvérei szignifikánsan többet olvasnak. A nem felekezeti tanulók olvasási szokásai is magasabb értéket képviselnek, mint felekezeti társaiké, viszont ez nem jelöl szignifikáns eltérést. A tanulók és szüleik olvasási szokásait, valamint az otthon fellelhető könyvek számát a tanulók iskolai eredményességével vetettük össze, és azt találtuk, hogy úgy a birtokolt könyvek száma, mint a szülők és a tanuló olvasási szokásai szignifikáns összefüggésben állnak a tanuló felvételi eredményével ($p \leq 0,05$), ami korlátozó tényezőként lép fel a tanulók iskolaválasztásánál. Azt találtuk, hogy a tanulói teljesítmény a könyvek számával arányosan növekszik, ami visszaköszön az olvasási szokások gyakorisága kapcsán is. Tulajdonképpen a 3. táblázatban ismertetett, a szülők iskolai végzettsége és a tanuló felvételi tanulmányi átlaga közti összefüggés, eredmények köszönnek itt is vissza.

4.4 A tanulók családjának anyagi (gazdasági) helyzete és struktúrája

A fentiekben a tanulók szüleinek iskolázottsági és foglalkozási státusának elemzése azt vonja maga után, hogy minél magasabb az adott szülői ház iskolázottsága és foglalkozási státusa, annál magasabb az adott család anyagi helyzete is. Ebből adódóan azt várnánk, hogy a nem felekezeti szektorhoz tartozó tanulók családjai magasabb anyagi helyzettel rendelkeznek. A kérdőívünkben két kérdéssel kérdeztünk rá az anyagi helyzetre, az egyikben a tanulóknak egy ötfokú skálán (*1 – nagyon nehezen boldogulunk; ... 5 – nagyon jól élünk*) kellett értékelniük családjuk anyagi helyzetét, amelyet szubjektív értékelésnek nevezünk. A kapott válaszok értelmében a családok több mint fele (60%-a) átlagos színvonalon él. Szektorközi összehasonlításban azt találtuk, amit a szülők iskolázottságának és foglalkozási státusának eredményeznie kellett volna. Szignifikáns eltérést találtunk ($\chi^2 = 22,848$; $df=4$, $p=0,000$), ugyanis a nem felekezeti szektor tanulóinak családjai az átlagnál jobb (szubjektív) anyagi körülmények között élnek (nem felekezeti: 31,8%, felekezeti: 26,9%), míg a felekezeti tanulók szülei átlagos színvonalon élnek (nem felekezeti: 57,3%; felekezeti: 65%). A Kárpát-medencei fiatalok (15–29 év) körében végzett kutatás eredményei arról számolnak be, hogy az erdélyi magyar fiatalok családjainak 61,4%-a anyagilag

beosztással jól kijön, ami nagy vonalaiban megegyezik a mintánkban 60,1%-a *átlagos színvonalon élünk* anyagi státussal.³⁹ Mindezzel csupán azt a tényt kívántuk alátámasztani, hogy a mintánkban szereplő tanulók szüleinek gazdasági tőkéje nem tér el átlagosan az erdélyi magyarok átlagától.

6. táblázat: *A tanulók családjainak szubjektív anyagi helyzetének megoszlása szektorközi összehasonlításban* (sorszázalék, N=1912)

	<i>nagyon nehezen boldogulunk</i>	<i>nehezen tudunk megélni</i>	<i>átlagos színvonalon élünk</i>	<i>az átlagnál jobban élünk</i>	<i>nagyon jól élünk</i>
nem felekezeti	0,1	1,2	57,3	31,8	9,6
felekezeti	0,6	2	65	26,9	5,5
teljes minta	0,3	1,5	60,1	30	8,1

Forrás: SIC-CSC 2018; egyéni számítás.

Szignifikáns a Chi-négyzet próba alapján ($\chi^2 = 22,848$; $df=4$, $p=0,000$).

Megj.: A vastagon szedett értékek arra utalnak, hogy a táblázat azon cellájába jóval többen kerültek, mint amennyi véletlen elrendeződés esetén várható lett volna (Adj. Stand. Res.: $\geq 2,0$).

A szubjektív jólét mellett a családok objektív anyagi helyzetének feltérképezésére egy tíz javakból összeállított kérdés mentén kérdeztünk rá.⁴⁰ A javakat összeadtuk, és egy ún. vagyon-indexet hoztunk létre, amelynek minimum értéke 0, ha valaki a felsoroltak közül semmivel sem rendelkezik, míg maximum értéke 10, ha valaki mindennel rendelkezik. Az összeadott javak átlagértéke 6,81 és szórása 1,94. Itt is fellelhető a szektorközi különbség ($p=0,000$), és ez esetben is a nem felekezeti szektorhoz tartozó tanulói családok

³⁹ Papp Z. Attila (szerk.): *Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZYS 2015 kutatás eredményei*. Budapest: Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány – MTA TK Kisebbségkutató Intézet, 2017.

⁴⁰ A vagyon-index változói: saját lakás, nyaraló, klímaberendezés, saját táblagép/e-book olvasó, saját laptop/PC (WiFi-vel), személyautó, okos televízió (SMART), mosogatógép, saját (átlagosnál drágább) okostelefon (pl. iPhone), mobil-internet (telefonon/táblagépen). Vö. Tódor, 2017.

rendelkeznek magasabb vagyon-indexszel (nem felekezeti: $M=7,03$ és $SD=1,81$; felekezeti: $M=6,42$ és $SD=2,09$).

A magasabb anyagi jólét szektorközi különbségét valószínűleg nemcsak az iskolázottsággal és a foglalkozási státussal, hanem a településtípussal is magyarázhatjuk. Az Országos Statisztikai Hivatal adatai szerint (vö. INS, TEMPO-Online, BUF104G) a jövedelmek a település méretével arányosan növekednek. Fentiekben azt láttuk, hogy a felekezeti iskolát választó tanulók nagy része vidékről származik, ahol magasabb a munkanélküliek aránya is, kevesebb a magasabb presztízsű és státusú foglalkozások, míg a nem felekezeti iskolát választó tanulók nagy része megyeszékhelyről vagy nagyobb városról származik, és szüleik körében alacsonyabb a munkanélküliek aránya is.

Az anyagi jólét településtípusa melletti magyarázatát a háztartás egy főre eső jövedelme is árnyalja, hiszen nem mindegy, hogy az adott család milyen családstruktúrával rendelkezik. Így a továbbiakban először a gyermekek számát, majd a családszerkezetet vizsgáljuk meg. A kérdőívünkben arra kértük a tanulókat, hogy adja meg testvérei számát önmagát is beleértve. Az eredményeink szerint az átlagos gyerekszám 2,09. Gyakorisági eloszlás tekintetében a tanulók több mint fele (62,6%-a) kétgyermekes családból származik, kevés a három-, illetve a többgyermekes család (19,6%), ugyanakkor az egygyermekes családok megoszlása (17,8%) a többgyermekes családszerkezethez hasonló. A gyerekszám esetében nincs szignifikáns szektorközi eltérés. Országos viszonylatban ez magas átlagnak számít, ugyanis az ISN 2014-es adatai alapján a romániai családok (0–19 év közötti személyek) átlagos gyerekszama 1,08 volt,⁴¹ márpedig a mintánkba bekerült tanulók és testvéreik életkora is nagyjából ebbe a kohorszba kerül.

A szülők legmagasabb iskolai végzettségével vetettük össze a gyermekszámot, és szignifikáns eltérést találtunk ($\chi^2 = 14,593$; $df=4$, $p=0,006$), ugyanis az egygyermekes szülők az elvártnál magasabb arányban (Adj. Stand. Res.: ≥ 2.0) középfokú végzettséggel (szakliceum vagy elméleti líceum – érettségivel), a kétgyermekes szülők alacsonyabb végzettséggel (8 osztály vagy szakközépiskola – érettségi nélkül), míg a három- és többgyermekes szülők felsőfokú

⁴¹<http://www.inse.ro/cms/files/statistici/comunicate/alte/2014/comunicat%201%20iunie%20ziua%20copilului.pdf> (Letöltés ideje: 2018. július 22.)

végzettséggel (egyetem) rendelkeznek. A Partiumban végzett kutatás⁴² eredményei is arról számolnak be, hogy a térségben a magasabb végzettség a magasabb gyermekszámmal jár inkább együtt. Település szerinti bontásban pedig azt találtuk, hogy a gyermekszám a település nagyságával arányosan csökken, ugyanis a megyeszékhelyen élő szülők inkább (Adj. Stand. Res.: ≥ 2.0) egygyermekes, míg a falun két-, illetve többgyermekes családok élnek a háztartásban, mely szignifikáns különbséget is jelöl ($\chi^2 = 32,369$; $df=6$, $p=0,000$). Végezetül a szülők vallásosságával vetettük össze a gyermekek számát, ugyanis úgy véljük, hogy az egyház tanításai szerinti vallásos szülők, az egyház és a Szentírás parancsolatához híven magasabb arányban vállalnak gyermeket, mint a nem vallásos szülők. Az eredményeink megegyeznek a korábbi kutatásokkal,⁴³ ugyanis esetünkben is a vallásos szülők szignifikánsan magasabb arányban ($\chi^2 = 17,490$; $df=2$, $p=0,000$) vállalnak két- vagy több gyermeket (84,3%); míg a nem vallásos szülők körében szignifikánsan magasabb az egy gyermek megléte (22%).

A családban található gyermekek száma után a szülők számát is megvizsgáltuk, ugyanis a gyermekek neveltésében, értékek átadásában és teremtésében, valamint tanulmányi eredményességében is kiemelt szerepük lehet, hogy mindketten, egyedülként vagy más kombinációban élnek együtt. Az eredmények szerint a kétszülős családok aránya nagyon magas (86,7%), ahol az apa és az anya együtt nevelik gyermeküket. A családok 13,3%-ának esetében a gyermek vagy egy szülővel, vagy annak élettársával, a nagyszülővel, esetenként gyermekotthonban nevelkedik. A nem intakt családok esetében leggyakrabban az édesanya egyedül neveli a gyerekeket (7%). Szektorközi összehasonlításban nem találtunk szignifikáns eltérést, település szerinti bontásban viszont igen, ahol a faluról származó tanulók élnek szignifikánsan magasabb arányban intakt családban ($\chi^2 = 17,490$; $df=2$, $p=0,000$; falu: 90,9; város: 82,4%). A családi anyagi tőkével is összevetettük a családszerkezetet, ugyanis a különélő szülőkre nagyobb teher hárul a családfenntartást illetően. Eredményeink logikusan illeszkednek a szülők gazdasági helyzetéhez, ugyanis mind az objektív, mind a szubjektív anyagi jólét tekintetében szignifikáns eltérést találtunk (objektív jólét: $\chi^2 = 23,042$;

⁴² Vö. Pusztai, 2009.

⁴³ Vö. Pusztai, 2009.; Frigy, 2014.

$df=6, p=0,001$; szubjektív jólét: $\chi^2=20,938; df=6, p=0,002$;). Az intakt családok az átlagon felüli, azaz az átlagnál jobb körülmények között élnek (objektív jólét: 89,2%; szubjektív jólét: 90,5%), míg a nem intakt családok átlagon aluli/környezetükhöz képest nehezebb anyagi helyzettel rendelkeznek (objektív jólét: 9,5%; szubjektív jólét: 8,7%).

4.5 A tanulók családjának kapcsolati hálója

Arra is kíváncsiak voltunk, hogy a tanulók szülei milyen kapcsolati hálóval rendelkeznek, azaz milyen mezo- és mikroközösségek tagjai. Úgy véljük, hogy a tanuló adott iskolatípus melletti döntésére közvetett módon ez is hatással lehet. A tanulónak a felsorolt hat szabadidős tevékenység közül többet is választhattak, illetve más közösségek nevesítésére is lehetőségük adódott. A legtöbb szülő egyházközségi, gyülekezeti közösségbe jár (26,1%), amelyet a sportegyesületi, sportkörüi tevékenységekre (23,9%), majd a szórakozóhelyekre (23,6%) való járás követ. A más közösségek alatt olyanokat nevesítettek, mint a rokonok látogatása, a saját baráti kör, kiránduláson, kóruspróbákon való részvétel stb.

7. táblázat: A szülők szabadidős tevékenységei szektorközi összehasonlításban (%; N=1912)

	<i>felekezeti</i>	<i>nem felekezeti</i>	<i>teljes minta</i>	
szórakozóhelyre	20,9	25,2	23,6	*
sportegyesületbe, sportkörre	19,2	26,6	23,9	***
hobbikörbe, klubba	15,4	21,3	19,1	***
vallásos kisközösségekbe	17,8	13,5	15,1	**
egyházközségbe, gyülekezetbe	29,9	23,9	26,1	**
politikai szervezetbe	10,3	9,4	9,7	NS
más közösségbe...	8,7	8,0	8,3	NS

Forrás: SIC-CSC 2018; egyéni számítás.

Chi-négyzet próbával ellenőrizve.

Megj.: NS = nem szignifikáns; * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$.

Szektorközi bontásban szignifikáns eltéréseket találtunk, és tulajdonképpen két szülői csoportot sikerült beazonosítanunk: a felekezeti iskolát választó tanuló szülei szignifikánsan magasabb arányban vallásos kisközösségekbe és egyházközségi, gyülekezeti csoportba járnak, míg a nem felekezeti iskolát választó tanulók szülei szignifikánsan magasabb arányban járnak szórakozóhelyekre, sportegyesületbe, sportkörre, valamint hobbikörre, klubba.

4.6 A tanulók családi hátterének iskolaválasztásra gyakorolt hatása

Összességként egyetlen regressziós modellbe (vö. 8. táblázat) építettük be a fejezet során bemutatott változókat, és arra voltunk kíváncsiak, hogy a tanulók demográfiai és szocio-kulturális családi háttere milyen módon van hatással a tanulók iskolaválasztására. A bináris logisztikus regresszió függő változóját az iskolaszektor képezte, ahol a nem felekezeti szektort választókat 0-val, míg a felekezeti szektort választókat 1-el jelöltük.

8. táblázat: A szülők szocio-kulturális tényezőinek hatása a tanulók nem felekezeti, valamint felekezeti iskolatípus választására (Exp(B) regressziós együtthatók; N=1898)

	1. modell	2. modell	3. modell	4. modell	5. modell
	Exp(B)	Exp(B)	Exp(B)	Exp(B)	Exp(B)
tanuló neme	0.979	1.076	1.109	1.125	1.122
lakóhely településtípusa	0.564***	0.684***	0.688***	0.681***	0.671***
korábbi iskolafenntartó típusa	0.176***	0.181***	0.176***	0.177***	0.175***
apa iskolai végzettsége		0.699**	0.722*	0.786	0.790
anya iskolai végzettsége		0.603***	0.617***	0.672**	0.671**
apa foglalkozási státusa		0.928	0.965	0.968	0.971
anya foglalkozási státusa		1.119	1.169	1.201	1.196
szubjektív anyagi helyzet			0.929	0.941	0.940
objektív anyagi helyzet			0.658***	0.681***	0.682***
apa olvasási szokásai				1.002	0.998
anya olvasási szokásai				0.786*	0.784*
otthoni könyvek száma				0.584***	0.587***
testvérek száma					0.871
családszerkezet					1.001
Nagelkerke R ²	0,08	0,11	0,12	0,13	0,13

Forrás: SIC-CSC 2018; egyéni számítás.

Bináris logisztikus regresszió-analízis, Enter módszer alkalmazásával.

Megj.: *p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001.

Tanuló neme – dichotóm változó: lány, fiú. Állandó lakhely településtípusa – dichotóm változó: vidék, város. Korábbi iskolafenntartó típusa – dichotóm változó: állami iskola, nem állami iskola. Anya/apa iskolai végzettsége – dichotóm változó: felsőfokú végzettségű, nem felsőfokú végzettségű. Anya/apa foglalkozási státusa – dichotóm változó: magas státusú, alacsony státusú. Anya/apa olvasási szokásai – dichotóm változó: átlag alatti és átlag feletti. Családban fellelhető könyvek száma – dichotóm változó: 500 alatti, 500 feletti. Objektív anyagi helyzet – dichotóm változó: átlag alatti és átlag feletti. Szubjektív anyagi helyzet – dichotóm változó: nem élnek jobban és jobban élnek. Testvérek száma – dichotóm változó: egyedüli, van testvére. Családszerkezet – dichotóm változó: intakt, nem intakt.

Első lépésben a tanuló demográfiai jellemzőit vontuk be, mint a nemét, állandó lakóhelyét és korábbi iskolatípusát. A teljes modell szignifikáns és a magyarázó ereje 8 százalékos. Ebben a modellben a lakóhely településtípusának a hatása a legerőteljesebb, azaz a városról érkező tanulóknak félszeresen magasabb esélye van a nem felekezeti iskolába való bekerüléséhez. A korábbi iskolafenntartó típusa is szignifikáns hatást gyakorol az iskolatípus megválasztására, azaz az állami iskolából érkező tanulók nagyobb eséllyel választhatják meg

maguk számára az iskola típusát. A tanuló nemének nincs szignifikáns hatása.

Második lépésként a modellbe a meglévő magyarázó változók mellé a szülők iskolai végzettségét és foglalkozási státusát emeltük be, mely 3 százalékkal növelte a modell magyarázó erejét. Az új változók bevonásával a meglévő változók szignifikánsak maradtak, itt pedig a szülők iskolai végzettségének van szignifikáns magyarázó ereje. Az apa iskolázottsága nagyobb mértékben növeli annak az esélyét, hogy a gyermeke a nem felekezeti iskolába jusson be, mely hatás ereje mindvégig (új változók bevonásával) megmarad, viszont szignifikáns hatása a negyedik modelltől elveszik. Ezzel szemben az anya iskolázottságának szignifikáns hatása mindvégig megmarad, és annak erőssége is növekszik. Tehát az anya iskolázottsága jó felszeresen növeli annak az esélyét, hogy a gyermeke ne a felekezeti iskolát válassza.

Harmadik lépésként a gazdasági tőke mutatójaként a család anyagi helyzetére vonatkozó objektív és szubjektív magyarázó változókat vontuk be, amelyek közül az objektív anyagi helyzetnek van szignifikáns hatása, ugyanakkor egy százalékkal növeli a modell magyarázó erejét. A család anyagi jóléte felszeresen eséllyel növeli a tanuló nem felekezeti iskolaválasztását.

A negyedik modellbe a meglévő változók mellé a család kulturális tőkét képező magyarázó változókat vontunk be, mint az otthon található könyvvállomány és a szülő olvasási szokásai. Ezek egy százalékkal növelték a modell magyarázó erejét, ugyanakkor az apa iskola végzettségének szignifikáns hatása megszűnt, a többi viszont megmaradt. Azt látjuk, hogy a szülők közül az anya olvasási gyakorisága növeli a tanuló nem felekezeti iskolába való bejutását, ahogyan az otthon található könyvek magas száma is. Az utolsó, ötödik modellbe a társadalmi tőke olyan elemeit vontuk be, mint a családszerkezet és a testvérek száma. Az új magyarázó változók bevonása nem emelte a modell magyarázó erejét, így az továbbra is 13%-ot magyaráz a függő változónk (iskolafenntartói típus) heterogenitásából. A fenti táblázatból (vö. 8. táblázat) azt látjuk, hogy sem a testvérek száma, sem a családszerkezet nem fejtenek ki szignifikáns hatást az iskolatípus megválasztása során.

5. ÖSSZEGRZÉS

Összességében véve kijelenthetjük, hogy a nem felekezeti iskolát választó tanulókhöz képest a felekezeti iskolába jelentkező diákok szignifikánsan magasabb arányban faluról származnak, ebből adódóan tanulmányuk ideje alatt kollégiumban élnek, vagy ingáznak. Azonban többnyire nem felekezeti iskolából érkeznek, az anyák magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, mely az olvasási szokásaikban is visszaköszön. Ezzel szemben a nem felekezeti iskolába jelentkező tanulók nagy része városról származik, és hasonló iskolatípusból érkeznek.

A nem felekezeti iskolát választó tanulók a felekezeti társaikhoz képest magasabb szocio-ökonómiai státusú családokból származnak, mely mind a szülők iskolai végzettsége, mind a munkahelyi státusa, mind az olvasási szokásai stb. tekintetében megnyilvánul. A szülők iskolázottságán kívüli szektorközi egyenlőtlenség a családban található könyvek számában is megmutatkozik, hisz míg a nem felekezeti tanulók 21,6%-nak 500 fölötti, addig a felekezeti iskolát választó tanulók csupán 10,6%-a rendelkezik 500 fölötti könyvvállománnyal, ami szignifikáns eltérést ($\chi^2 = 87,968$; $df=4$, $p=0,000$) mutatott. A családok szubjektív és objektív anyagi helyzetét tekintve is szignifikáns eltérést találtunk, láthattuk, hogy a nem felekezeti iskolát választó tanulók családjai magasabb vagyoni-indexszel rendelkeznek. Korábbi kutatásunkban⁴⁴ is szignifikáns eltérést találtunk a település közti összehasonlításban, márpedig jelen kutatásukban azt láttuk, hogy a két szektor között a település lakóhelye szerinti bontásban is szignifikáns eltérés mutatkozik.

A többváltozós elemzés eredményeként azt találtuk, hogy a tanulók iskolatípus körüli megválasztásában a családi háttérnek 13%-os magyarázó ereje van. Ezen belül a tanuló lakóhelyének településtípusa, a korábbi iskolafenntartó típusa, az anya iskolai végzettsége és olvasási szokásai, valamint az otthon található könyvvállomány és az objektív anyagi helyzet fejt ki szignifikáns hatását. Továbbá azt láttuk, hogy az iskolai végzettség a településtípussal, a foglalkozási státussal, valamint a birtokolt javakkal is összefüggésben áll. Minden mutató szerint a jobban pozícionált családok gyermekei választják a nem felekezeti iskolákat.

⁴⁴ Tódor, 2017; 2018b.

Márpedig az iskolaválasztás egyik leglényegesebb korlátozó funkcióját a tanuló korábbi (általános iskolai) teljesítménye, valamint az egységes országos mérésen elért eredmények játsszák. Viszont azt is ki kell hangsúlyoznunk, hogy a családi háttér és a tanuló iskolai teljesítménye között szignifikáns összefüggést találtunk, amelyet jelen tanulmányunkban a szülők végzettsége, a birtokolt könyvek száma, a családszerkezet és a településtípus stb. kapcsán is már kimutattunk.

Itt tulajdonképpen beigazolódtott a hipotézisünk, miszerint a tanulók családi háttere szerint differenciálni lehet a megválasztott iskola típusát, esetünkben a felekezeti vagy a nem felekezeti szektort. Azt feltételeztük, hogy minél magasabb a tanuló családi háttérindexe, annál magasabb presztízsű iskolát választ a maga számára. Márpedig az eredményeink arról tanúskodnak, hogy a magasabb kulturális és gazdasági erőforrásokkal rendelkező családok, akik előnyösebb területi helyszínről származnak, valóban a magasabb presztízsnek örvendő nem felekezeti szektort választja a maguk és a gyermekük számára. Tehát a középiskola megválasztásánál a származás közvetlen módon fejt ki hatását, amelyet a bináris logisztikus regressziós modellben mutattunk ki. Adataink tükrében kijelenthetjük, hogy a származásbeli különbségek mentén kialakult iskolatípusok erősen szelektált tanulói csoportokat különítenek el, mely tény megegyezik a szakirodalomban kimutatott empirikus eredményekkel és tényekkel.⁴⁵

⁴⁵ Vö. pl. Mare, Robert D.: Change and Stability in Educational Stratification. *American Sociological Review*, 46 (1), 1981. 72–87.

Felhasznált irodalom

Avenarius, Hermann: *Die Herausforderung des öffentlichen Schulwesens durch private Schulen. Aktuelle Rechtsfragen in einer angespannten Beziehung*. Frankfurt: GEW, 2011.

Becker, Rolf: Klassenlage und Bildungsentscheidungen. Eine empirische Anwendung der Wert-Erwartungstheorie. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 52 (3), 2000. 450–474.

Becker, Rolf – Lauterbach, Wolfgang (ed.): *Bildung als Privileg. Erklärungen und Befunde zu den Ursachen der Bildungsungleichheit*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2010.

Bodó Barna – Márton János: Magyar iskolaválasztás Erdélyben. *Kisebbségkutatás*, 2012/3. 418–472.

Bodó Barna: Magyar fiatalok többségi iskolaválasztása Aradon. *Kisebbségkutatás*, 2013/4. 31–48.

Boudon, Raymond: *L'inégalité des chances. La mobilité sociale dans les sociétés industrielles*. Paris: Colin, 1973.

Boudon, Raymond: *Education, opportunity and social inequality: changing prospects in Western society*. New York: Wiley, 1974.

Boudon, Raymond: *Beiträge zur allgemeinen Theorie der Rationalität*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2013.

Bourdieu, Pierre: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 1999. 156–177.

Brassai László – Bustya János: *Jelentés a veteményeskertből. Hozzáadott értékek a református felekezeti iskolában*. Kolozsvár: Erdélyi Református Egyházkerület, 2014.

- Dronkers, Jaap – Avram, Silvia: Mit mutatnak a nemzetközi összehasonlítások az iskolaválasztás és a nem állami iskolák terén Európában? In: Bacskai Katinka (szerk.): *A felekezeti oktatás új negyedszázada. Tanulmányok Pusztai Gabriella tiszteletére*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó/Debrecen University Press, [2014.] 2017. 97–116.
- Frigy Szabolcs-István: A felekezeti iskolák hozzáadott értékének vizsgálata Romániában. In: Hatos Pál (szerk.): *PhD-konferencia 2013*. Debrecen: Balassi Intézet – Márton Áron Szakkollégium, 2013. 324–331.
- Frigy Szabolcs-István: *A Partiumi magyar tannyelvű felekezeti iskolák vizsgálata a hozzáadott érték és társadalmi mobilitás tükrében*. Kolozsvár, 2014. [Doktori értekezés, kézirat]
- Ganzeboom, Harry B. G. – Graaf, Paul M. de – Treiman, Donald J: A Standard International Socio-Economic Index of Occupational Status. *Social Science Research*, 21, 1992. 1–56.
- Gergely Erzsébet: Az erdélyi magyar szakiskolások társadalmi háttere. In: Pletl Rita (szerk.): *Anyanyelvoktatás. A magyar tannyelvű szakközépiskolai oktatás helyzete*. Kolozsvár: Abel Kiadó, 2015. 97–111.
- Harazd, Bea: *Die Bildungsentscheidung. Zur Ablehnung der Schulformempfehlung am Ende der Grundschulzeit*. Münster: Waxmann, 2007.
- Kristen, Cornelia: *School choice and ethnic school segregation: Primary school selection in Germany*. Internationales Hochschulschriften, Münster: Waxmann, 2005.
- Maaz, Kai – Hausen, Cornelia – McElvany, Nele – Bamuert, Jürgen: Stichwort: Übergänge im Bildungssystem. Theoretische Konzepte und ihre Anwendung in der empirischen Forschung beim Übergang in die Sekundarstufe. *Zeitschrift für Erziehungswissenschaft*, 2006/3. 299–327.

- Mare, Robert D.: Change and Stability in Educational Stratification. *American Sociological Review*, 46 (1), 1981. 72–87.
- Mayer, Tanja – Koinzer, Thomas: Schulwahl. Grundlegende Theorien und Befunde und einige kritische (Nach-)Fragen. *Engagement*, 32 (3), 2014. 161–173.
- Márton János: Többségi nyelvű iskolaválasztás székelyföldi magyar nemzetiségű diákok körében. *Kisebbségkutatás*, 2013/4. 18–30.
- Oldfield, Elizabeth – Hartnett, Liane – Bailey, Emma: *More than an educated guess: Assessing the evidence on faith schools*. London: Theos, 2013.
- Papp Z. Attila: Az iskolaválasztás motivációi és kisebbségi perspektívái. *Kisebbségkutatás*, 2012/3. 399–417.
- Papp Z. Attila: Kisebbségi magyarok oktatási részvételének értelmezési lehetőségei. *Educatio*, 2012/1. 3–23.
- Papp Z. Attila: Többségi nyelvű iskolaválasztás kisebbségben, avagy a PISA-adatoktól a Kárpát-medencei diskurzusokig. *Kisebbségkutatás*, 2013/4. 7–17.
- Papp Z. Attila (szerk.): *Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZYs 2015 kutatás eredményei*. Budapest: Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány – MTA TK Kisebbségkutató Intézet, 2017.
- Papp Z. Attila – Márton János: Oktatásügy. In: Bárdi Nándor – Éger György (szerk.): *Magyarok Romániában, 1990–2015. Tanulmányok az erdélyi magyarságról*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2017. 341–373.
- Pusztai Gabriella: *Iskola és közösség. Felekezeti középiskolák az ezredfordulón*. Budapest: Gondolat, 2004.

- Pusztai Gabriella: A társadalmi tőke szerepe a határon túli felekezeti középiskolások iskolai pályafutásának alakulásában. *Protestáns Szemle*, 2004/3. 40–62.
- Pusztai Gabriella: *A társadalmi tőke és az iskola*. Budapest: Mandátum Kiadó, 2009.
- Pusztai Gabriella – Bacskai Katinka: A PISA és a fenntartói sokszínűség. *Educatio*, 2015/2. 39–49.
- Sajtos László – Mitev Ariel: *SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv*. Budapest: Alinea Kiadó, 2007.
- Suter, Peter: *Determinanten der Schulwahl. Elterliche Motive für oder gegen Privatschulen*. Wiesbaden: Springer VS, 2013.
- Tódor Imre: A középiskola-választási döntés mechanizmusa a felekezeti intézményekbe jelentkezők körében. In: Bodó Barna – Szoták Szilvia (szerk.): *Fiatal tudomány – tudományunk fiataljai a Kárpát-medencében. Határhelyzetek IX*. Budapest: Külgazdasági és Külügyminisztérium, 2017. 417–438.

Tódor Imre: A középiskolás tanulók iskolai eredményesség-vizsgálata szektorközi összehasonlításban Hargita megyében. In: Bodó Barna – Szoták Szilvia (szerk.): *Diszciplínák találkozása – nyelvek és kultúrák érintkezése. Határhelyzetek XI.* Budapest: Külgazdasági és Külügyminisztérium, 2018. 131–154.

Tódor Imre: A felekezeti és a nem felekezeti középiskolát választó tanulók jellemzőinek vizsgálata Hargita megyében. In: Kolumbán Vilmos József (szerk.): *A reformáció öröksége. Egyháztörténeti tanulmányok.* Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek 24. Kolozsvár: Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, 2018. 616–629.

Vita Emese: Az iskolaválasztás és a továbbtanulási aspirációk társadalmi-gazdasági meghatározottságai az erdélyi magyar középiskolások körében. In: Bodó Barna – Szoták Szilvia (szerk.): *Fiatal tudomány – tudományunk fiataljai a Kárpát-medencében. Határhelyzetek IX.* Budapest: Külgazdasági és Külügyminisztérium, 2017. 439–462.

Dokumentumok

*** 2011/1-es oktatási törvény. Legea Educației Naționale (Legea nr. 1 din 5 ianuarie 2011). In: *Monitorul Oficial al României* nr. 18 din 10 ianuarie 2011.

*** Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949 (BGBl. S. 1), zuletzt geändert durch Artikel 1 des Gesetzes vom 23.12.2014 (BGBl. I S. 2438).

[URL:<https://www.bundestag.de/bundestag/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz/gg01/245122>] (Megtekintés: 2018.11.17.)

*** *Protocol cu privire la predarea disciplinei religie (cultul romano-catolic de limbă română, romano-catolic de limbă maghiară și greco-catolic), în învățământul preuniversitar de stat, și cu privire la organizarea învățământului teologic catolic.*

[http://www.culte.gov.ro/library/files/protocol_cult_catolic.pdf] (Megtekintés: 2017.01.22)